

МІСЦЕ ЛОГІКИ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. У роботі досліджено місце логіки у формуванні критичного мислення людини на прикладі правила аргументації. Проаналізовано підходи науковців до визначення критичного мислення, з'ясовано, що логічне мислення є його базисом. Охарактеризовано особливості складових елементів аргументації: тези, аргументів, демонстрації.

Ключові слова: критичне мислення, логіка, аргументація.

Abstract. Logic place in the critical human thinking formation on the example of the rule of argumentation is researched. The scientists' approaches to the definition of critical thinking are analyzed, it is found out that logical thinking is its basis. The peculiarities of the constituent elements of argumentation (theses, arguments, substantiation) are characterized.

Key words: critical thinking, logic, argumentation.

В епоху стрімкого розвитку інформаційного суспільства, новітніх інформаційно-комунікативних технологій роль інформації у житті людини невинно зростає. Її кількість та різноманітність є доволі значною, а тому сьогодні актуальним є питання розвитку критичного мислення для виокремлення та отримання достовірного матеріалу. Вагоме місце в цьому процесі займають правила логіки, користуючись якими можна з легкістю встановити істинність або хибність тієї чи іншої інформації. Попри множинність принципів логіки, прийомів та теорій, що є результатом досліджень багатьох експертів-науковців цієї сфери, насамперед необхідно відмітити саме правило аргументації – процес обґрунтування людиною певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання його істинності, доцільності [4, с. 43-44], яке є базисом логічного формування критичного мислення. Необхідно додати, що вміння розпізнавати пропаганду, аналізувати помилкові підстави в аргументації допоможе кожному не стати жертвою неправдивої інформації (американська психологиня Д. Ф. Халперн називає це протиотрутою проти контролю над думками) [3, с. 232].

Метою роботи є визначення місця логічних процесів у формуванні критичного мислення людини на прикладі правила аргументації.

Для з'ясування особливостей процесу становлення критичного мислення важливо чітко визначити природу цього явища, а також зрозуміти, що в себе вміщує дефініція «мислення». У короткому словнику-довіднику «Формальна логіка» О. О. Гасяка мислення трактується як вищий продукт особливим чином організованої матерії мозку; процес опосередкованого й узагальненого відображення свідомістю людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях; духовна теоретична діяльність людини, яка полягає у тому, що людина виділяє певні сторони і властивості відображуваного об'єкта і ставить їх у відповідні відношення, зв'язки з метою отримання нового знання [2, с. 77]. А в навчальному посібнику «Логічні та статистичні основи критичного мислення» І. М. Пістунова, О. П. Антонюка

наводиться структура мислення, яка містить такі елементи: загальне мислення; предметне мислення (зокрема і логічне (або, як його ще називають науковці, абстрактне)); критичне мислення. Водночас зазначається, що кожний наступний рівень вміщує в себе попередній. Критичне мислення автори визначають як процес контролю за перебігом загального та предметного мислення, його вдосконалення [4, с. 39].

У свою чергу фахівець із педагогічних проблем дослідження критичного мислення С. О. Терно пропонує таке визначення цієї категорії: це здатність використовувати певні прийоми обробки інформації, що дають змогу отримати бажаний результат, а саме: уміння робити логічні умовиводи; приймати обґрунтовані рішення; давати оцінку позитивних та негативних рис як отриманої інформації, так і самого розумового процесу; спрямувати зусилля на результат [3, с. 229]. Тобто автор пропонує до прийомів віднести уміння робити логічні умовиводи, що певною мірою підтверджує думки попередніх науковців.

З усього вищесказаного випливає, що критичне мислення вміщує в себе логічне, тобто передбачає використання правил, прийомів та засобів формальної логіки.

Варто зазначити, що процес критичного мислення охоплює такі етапи: 1) породження або зіткнення із проблемою, усвідомлення задачі; 2) спроба подолати утруднення за допомогою наявних предметних способів дій та знань, яких бракує; 3) переструктурування способів дій та знань, вироблення нового погляду; 4) обґрунтування віднайденого рішення та представлення результатів дослідження, що вимагає розгортання думки на всіх рівнях [4, с. 42–43]. Теорія (правило) аргументації розкривається саме на останньому етапі. Обґрунтування може бути здійснене за допомогою положень (аргументів), завдяки побудові певних міркувань (доказів). У структурі аргументації такого типу виокремлюють: тезу; аргументи; форму (демонстрацію). Теза – це положення, яке необхідно обґрунтувати, аргументи – це твердження, за допомогою яких обґрунтовується теза, демонстрація аргументації – це спосіб, який застосовується для обґрунтування тези [4, с. 44].

Як зазначає докторка філософських наук, професорка О. М. Юркевич в одній зі своїх робіт, теза повинна бути визначеною (чіткою, зрозумілою) та незмінною, тобто мати сенс, відповідати здоровому глузду, тоді можливо встановити її істинність. Натомість логічні помилки (логічна диверсія, втрата, підміна та ослаблення тези) призводять до втрати її істинності. Правила щодо аргументів стосуються встановлення їх автономності у структурі аргументації (попереднього значення істинності). Аргументи не повинні суперечити один одному, їх кількість має бути достатньою. Наявність помилки в аргументації свідчатиме про попередню недоведеність істинності аргументів. А поспішність або надмірність в аргументації призводить до помилки логічного слідування між підставою та тезою. Суперечність між аргументами не дає можливості побудувати систему аргументації, бо суперечливість означає наявність істинного та хибного значення, отже, виникає проблема щодо належного обґрунтування [5, с.72].

Порушення правил демонстрації (обґрунтування) означає порушення правил імплікації, тобто розрив зв'язку між аргументами і тезою. Логічні правила істинності імплікації встановлюють строгу залежність між причиною («р» – антецедентом) і наслідком («q» – консеквентом): якщо q істинний, істинною буде й імплікативний зв'язок; р і q одночасно хибні – імплікація теж істинна; коли р істинний, а q хибний – імплікація хибна. З цього випливає, що аргументація має правильну структуру, якщо істинність тези підтверджується істинними аргументами, яких є в достатня кількість (щодо прямої аргументації). А хибність тези підтверджується хибними аргументами (для непрямої аргументації) [5, с. 72–73].

У підручнику «Юридична логіка» О. М. Бандурки та О. В. Тягли зазначається, що з огляду на загальну логіку підставою розгортання критики є хибність чи сумнівність, неправильність чи недосконалість істотних елементів або структури аргументовано повідомлення, незалежно від авторства. Вона виправдана у таких випадках виявлення в інформації: 1) хибності висловлювання; 2) сумнівності у висловлюваннях, істинність яких не доведена і які можуть виявитися хибними; 3) фіксації суттєвих відхилень від правильних форм, законів чи правил міркування; 4) наявності можливості вдосконалення і підсилення аргументації [1, с. 198].

Отже, під час дослідження було з'ясовано, що логічні правила є фундаментом формування критичного мислення людини. В основі поняття останнього закладено вміння мислити логічно, робити логічні умовиводи. За допомогою теорії аргументації (що є одним із провідних правил формальної логіки), а саме в разі встановлення істинності її складових елементів (тези, аргументів, демонстрації (обґрунтування)) можливо встановити істинність інформації (тобто умовиводів). І на основі цих правил ґрунтується широкий спектр навичок критичного мислення.

Джерела та література

1. Бандурка О. М., Тягло О. В. Юридична логіка: підручник. 2-е вид., переробл. і доповн. Харків: Золота миля, 2017. 216 с.
2. Гасяк О. С. Формальна логіка: короткий словник-довідник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 200 с.
3. Горохова І. В. Значущість критичного мислення для сучасних суспільства та освіти. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2014. Вип. 42. С. 226–240.
4. Пістунов І. М. Логічні та статистичні основи критичного мислення [Електронне видання]: навчальний посібник. Дніпро: НТУ «ДП», 2019. 177 с.
5. Юркевич О. М. Раціональність аргументації: логічні правила та значення. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. № 1(48). С. 70–81.